

¿PER QUÈ HI HA DOS PARENOSTRES?

Rodolf PUIGDOLLERS I NOBLOM

Original rebut: 10/04/2017
Data d'acceptació: 27/06/2017

Adreça: Pg. Sta. Maria del Jaire, s/n.
8430 LA TORRETA
(La Roca del Vallès)
E-mail: rodolf.puigdollers@gmail.com

Resum

L'autor presenta una explicació al fet que la pregària del Parenostre es trobi en els evangelis de dues formes diferents: una més extensa (Mt 6,9-13) i una més breu (Lc 11,2-6). Opta per considerar que la versió mateana té set peticions i no pas sis, com han defensat molts comentaristes. Aquesta doble estructura, en set o cinc peticions, apareix a l'autor com la clau d'interpretació de la motivació mateana per ampliar a set l'esquema primitiu, per expressar la universalitat de la pregària de Jesús i dels seus deixebles; i, al mateix temps, la clau d'interpretació de la motivació llucana de recuperar l'estructura de cinc peticions en el seu escrit a Teòfil, per expressar la dimensió plenament jueva de la pregària de Jesús i de les seves comunitats.

Paraules clau: Parenostre, Evangeli segons Mateu, Evangeli segons Lluc, Evangeli segons Marc.

Abstract

The author presents an explanation for the fact that the Lord's Prayer is found in two different forms in the Gospels: a longer form (Mt. 6.9-13) and a shorter one (Lk. 11.2-6). He believes that the Matthean version had seven petitions and not six, as many commentators have argued. This existence of this twofold, parallel structure, with either five or seven petitions, seems to the author to be the key for understanding why Matthew expanded the initial prayer to contain seven petitions, as a way to express the universality of Jesus' prayer and that of his disciples; and, at the same time, the key for understanding why Luke used the structure with five petitions in his writing for Theophilus, as a way to express the thoroughly Jewish dimension of Jesus' prayer and that of his communities.

Keywords: Lord's Prayer, Matthew's Gospel, Luke's Gospel, Mark's Gospel

1. INTRODUCCIÓ¹

El Parenostre² és la pregària més emblemàtica cristiana. «Sense cap mena de dubte, la pregària més excelsa, la més noble i la millor», com va deixar escrit Martin Luter.³ La pregària que «Jesús va ensenyar». La pregària més comentada pels autors antics.⁴ N'és ben significativa la introducció litúrgica en la

1. Bibliografia: J. ANGÉNEUX, «Les différents types de structure du 'Pater' dans l'histoire de son exégèse», en *EphLov* 46 (1970) 40-77; 325-359; S. BARTINA GASSIOT, *El Padrenuestro comentado según su trasfondo semítico*, Barcelona: Balmes 1993; J.-F. BAUDOZ – G. DAHAN – J.-N. GUINOT, *La oración del Señor (Mt 6,9-13; Lc 11,2-4)*, Estella: Verbo Divino 2008; A. BORRELL, *El Parenostre*, Barcelona: CPL 1999; F. BOVON, *El Evangelio según san Lucas*, 4 vol. Salamanca: Sígueme, 2013; F.-M. BRAUN, «Le pain dont nous avons besoin: Mt 6,11; Lc 11,3», *NRT* 100 (1978) 559-568; H. VAN DER BUSSCHE, *El "Padrenuestro"*, Bilbao: Desclée de Brouwer 1963; J. CARMIGNAC, *Recherches sur le "Notre Père"*, París: Letouzey et Ané 1969; J. D. CROSSAN, *Cuando oréis, decid: "Padre nuestro..."*, Santander: Sal Terrae 2011; M. ESTRADÉ, *Pare nostre*, Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat 1981; L. EVELY, *Pare nostre*, Barcelona: Estela 1962; J. A. FITZMYER, *El Evangelio según Lucas*, vol. III, Madrid: Cristiandad 1987, 302-325; P. GRELOT, «La quatrième demande du 'Pater' et son arrière-plan sémitique», *NTS* 25 (1979) 299-341; ÍDEM, «L'arrière-plan araméen du 'Pater'», *RB* 91 (1984) 531-556; R. GUARDINI, «Oración y verdad. Meditaciones sobre el padrenuestro», en *Meditaciones teológicas*, Madrid: Cristiandad 1965, 271-282; J. JEREMIAS, *Abba. El mensaje central del Nuevo Testamento*, Salamanca: Sígueme 1989; ÍDEM, *Palabras de Jesús: El Sermón de la Montaña. El Padre nuestro*, Madrid: FAX 1968; U. LUZ, *El Evangelio según San Mateo*, vol. I, Salamanca: Sígueme 1993, 465-494; W. MARCHEL, *Abba, Père! La Prière du Christ et des chrétiens*, Roma: 1971, 179-191; J.P. MEIER, *Un judío marginal*, Estella: Verbo Divino, vol II/1 (1999), 355-368; J. A. MIRÓ, "Notas sobre el padrenuestro, su estructura, contenido y sentido global", en *Analecta Calasanciana*, juliol-desembre (1973) 107-141; E. PISTELLI, «Il Pater noster», *Studi Religiosi* (1907) 3-25; J. POUILLY, *Dios, nuestro Padre. La revelación de Dios Padre y el "Padrenuestro"*, Estella: Verbo Divino 1990; J. RATZINGER – BENET XVI, *Jesús de Natzaret*, vol. II, Barcelona: Claret, 2007, 123-156; S. SABUGAL, *El padrenuestro en la interpretación catequética antigua y moderna*, Salamanca: Sígueme 2010; ÍDEM, *Abbá... La oración del Señor*, Madrid: Caparrós 2007; ÍDEM, «La redacción mateana del Padrenuestro (Mt 6,9-13)», *EE* 58 (1983) 307-329; ÍDEM, «La redacción lucana del Padrenuestro (Lc 11,2-4)», *NatG* 31 (1984) 251-274; ÍDEM, «Didajé VIII 2: El Padrenuestro», *RevB* 46 (1984) 287-297; H. SCHÜRMAN, *Padre nuestro*, Salamanca: Secretariado Trinitario 1982.
2. Utilitzo l'expressió Parenostre per a designar la pregària que Jesús va ensenyar als seus deixebles, englobant al mateix temps la doble versió mateana i llucana, encara que aquesta darrera no comenci amb la invocació: «Pare nostre», sinó amb l'expressió més breu: «Pare».
3. M. LUTER, *Explicació del Parenostre*, Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 1985, 165-196.
4. Cf. «Doctrina dels Dotze apòstols (Didakhé)», en *Pares apostòlics* (Clàssics del Cristianisme 81), Barcelona 2000, 23-36; Tertul·lià, «Sobre l'oració», en *Sobre el Baptisme i altres escrits* (Clàssics del Cristianisme 6), Barcelona 1989, 57-80; Orígenes, *Tratado sobre la oración*, Madrid: Rialp 2017; Ciril de Jerusalem, *Catequesis baptismals* (Clàssics del Cristianisme 67), Barcelona 1997; San Agustín, «Sermón de la Montaña», en *Obras de san Agustín*, vol. XII, Madrid: BAC 1954, 776-995; Juan Crisóstomo, *Obras de san Juan Crisóstomo. Homilias sobre el evangelio según san Mateo*, vol. I, Madrid: BAC 1955, 398-407; Tomás de Aquino, *El padre nuestro*, Madrid: Edibesa 1994; Luter, *Explicació del Parenostre*, 165-196; TERESA DE JESÚS, «Camino de perfección», en *Obras completas*, Madrid: Espiritualidad 2000, 507-799.

seva recitació en la celebració catòlica de l'eucaristia: «Praeceptis salutaribus moniti, et divina institutione formati, audemus dicere.»⁵

El text d'aquesta se'ns ha conservat a l'Evangelí segons Mateu (Mt 6,9b-13) i a l'Evangelí segons Lluc (Lc 11,2b-4). La versió mateana és més extensa que la llucana. Aquella ve introduïda per aquestes paraules de Jesús: "Vosaltres, pregueu així" (Mt 6,9a); mentre la llucana té explícita la petició dels deixebles al Senyor, que els ensenyi a pregar, «tal com Joan [Baptista] en va ensenyar als seus deixebles» (Lc 11,1b) i la introducció de Jesús: «Quan pregueu, digueu» (Lc 11,2a). A aquests dos testimonis evangèlics cal afegir el testimoni de la *Didakhé*, que té un text molt semblant al de Mateu i al testimoni d'alguns manuscrits i d'alguns autors amb un text, semblant al llucà, amb la petició de la vinguda de l'Esperit.

Cal estudiar, doncs, l'estructura d'ambdues versions, la mateana i la llucana, amb les seves formes derivades, la seva relació, el seu origen i el seu significat, per poder respondre a la pregunta de per què hi ha dues versions del Parenostre.⁶

2. EL TEXT EN MT 6,9-13

El text del Parenostre a l'Evangelí segons Mateu, que recull la darrera edició crítica de ²⁸Nestle-Aland, correspon exactament al text del Còdex Vaticà:

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·
ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·
ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου·
γενηθήτω τὸ θέλημά σου,
ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς·
τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον·
καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν,

5. Cebrià de Cartago escriu: «El Senyor, entre altres preceptes divins i saludables consells amb què té cura del seu poble en ordre a la salvació (*qui inter caetera salutaria sua monita et praecepta divina quibus populo suo consulit ad salutem*), ens va donar una forma de pregar. Ell mateix personalment ens orientà i ens instruí sobre allò que hem de demanar (...) ¿Quina pregària, doncs, pot ser més espiritual que la que ens va ser donada per Crist, per mitjà del qual ens fou enviat també l'Esperit Sant? ¿Quina súplica més veritable davant del Pare, que la que ha sortit de la mateixa boca del Fill, que és la Veritat?» (*Dom. Or. 2: PL 4,520*).
6. Aquesta pregunta la va plantejar ja en 1962 J. Jeremias: «¿Quina és la causa que el Parenostre, cap a l'any 75 dC., estigués transmès i es pregués en dues redaccions diferents?» (*Palabras de Jesús*, 115).

ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν·
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν,
ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Pare nostre, que (estàs) en els cels;
santificat sigui el teu nom;
vingui el teu regne;
faci's la teva voluntat,
com en (el) cel també sobre (la) terra.
El pa nostre *del dia*⁷ dona'ns(-el) avui;
i perdona'ns els nostres deutes,
com també nosaltres hem perdonat els nostres deutors;
i no ens deixis entrar en temptació,
ans deslliura'ns del Maligne/mal.

Les variants que presenta el Còdex de Beza són molt petites:⁸ v. 10a: ἐλθάτω, en comptes de ἐλθέτω; v. 10b: ἐπὶ τῆς γῆς, en comptes de ἐπὶ γῆς;⁹ v. 12: ἀφίμεν, com en Lc 11,4, en comptes de ἀφήκαμεν.¹⁰

El text del Parenostre a la *Didakhé* 8,2 és fonamentalment el mateix que el text mateà:

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν **τοῦ οὐρανοῦ**
ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου
ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου
γενηθήτω τὸ θέλημά σου
ὡς ἐν οὐρανοῦ καὶ ἐπὶ γῆς

7. El terme grec *ἐπιούσιος* és de difícil traducció ja que és tracta d'un neologisme. Com deia Orígenes: «En primer lloc cal saber que aquest terme no és emprat per cap autor literari o científic grec, ni es troba tampoc en l'ús vulgar, sinó que apareix creat pels evangelistes» (*Or.* 27,7: PG 11,509). Es pot traduir per: «del dia», en el sentit, «del pa necessari per avui que permet arribar al dia següent», «el pa de la jornada», «el pa quotidià», «el pa de cada dia», «el pa necessari». Més endavant aprofundirem en l'expressió.
8. Altres variants d'altres còdexs: ἐν τοῖς οὐρανοῖς, sense l'article ὁ: Sin*; μὴ εἰσενέγκῃς εἰς πειρασμόν, sense el ἡμᾶς: 565.
9. La mateixa variant es troba a K L M U Θ Π ^f3 2. 28. 157. 565. 700. 788. 1071. 1345. 1424.
10. La mateixa variant es troba a E L W Δ Θ 157. 565.; amb la forma verbal ἀφίμεν: Sin^c K M U Π ^f3 2. 28. 579. 700. 788. 1071. 1346. 1424. *Didakhé*.

τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον
καὶ ἄφες ἡμῖν τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν
ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν
ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ
ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Pare nostre, que (estàs) **en el cel**;
santificat sigui el teu nom;
vingui el teu regne;
faci's la teva voluntat,
com en (el) cel també sobre (la) terra.
El pa nostre *del dia* dona'ns(-el) avui;
i perdona'ns **la nostra ofensa**,
com també nosaltres **perdonem** els nostres deutors;
i no ens deixis entrar en temptació,
ans deslliura'ns del Maligne/mal.
Perquè teu és el poder i la glòria pels segles.

Les variants són mínimes: l'expressió en singular ἐν τῷ οὐρανῷ, en comptes del plural ἐν τοῖς οὐρανοῖς; l'expressió en singular τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν, en comptes del plural τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν; la forma present ἀφίεμεν, en comptes del perfecte ἀφήκαμεν de la versió mateana, recollint la forma present equivalent ἀφίομεν del text llucà del Còdex Vaticà; i, finalment, la doxologia final de tipus clarament litúrgic ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Aquesta doxologia, inspirada en 1Cr 29,11-13, es troba també en diversos manuscrits de l'Evangeli segons Mateu,¹¹ però no en els manuscrits principals.

3. EL TEXT EN LC 11,2-4

El text a l'Evangeli segons Lluc és, en l'edició crítica de ²⁸Nestle-Aland, també el mateix que el del Còdex Vaticà:¹²

11. ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν K L W D Q f³ 33. 565. 579. 700. 892. 1241. 1424. És una mostra de retocs en el Nou Testament a partir de la litúrgia de les comunitats.
12. El text és el mateix que el del P⁷⁵, de finals del segle II, el manuscrit més antic del Parenostre en Lluc.

Πάτερ,
 ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·
 ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου·
 τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν·
 καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν,
 καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίομεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν·
 καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.

Pare,
 santificat sigui el teu nom;
 vingui el teu regne;
 el pa nostre *del dia* segueix donant-nos(-el) cada dia;
 i perdona'ns els nostres pecats,
 perquè també nosaltres perdonem tots els nostres deutors;
 i no ens deixis entrar en temptació.

El Còdex de Beza, però, té en Lluc la versió mateana del Parenostre, del Còdex Vaticà, amb tres variants: entre el final de la primera petició i el principi de la segona hi ha l'expressió ἐφ' ἡμᾶς;¹³ la tercera té un canvi d'ordre del possessiu (σου ἡ βασιλεία en comptes de ἡ βασιλεία σου); i la petició sobre el perdó utilitza la forma verbal ἀφίομεν en comptes de ἀφήκαμεν. Sense dubte, el copista ha substituït, com en molts altres còdexs,¹⁴ el text primitiu de Lluc pel text que es va fer habitual en les comunitats, és a dir, el text mateà.

Alguns autors han considerat que, a més a més del text de Mateu i Lluc, hi ha un tercer Parenostre, que seria el testimoni per Gregori de Nissa, en el qual es demana la vinguda de l'Esperit Sant.¹⁵ És cert que els manuscrits 126 i 700 tenen com a text de la segona petició: ἐλθέτω τὸ πνεῦμα σου τὸ ἅγιον (ἐφ' ἡμᾶς) καὶ καθαρισάτω ἡμᾶς. Gregori de Nissa parteix d'aquesta llició quan comenta de la forma següent la segona petició: «Potser Lluc ens explica millor

13. El manuscrit té en la mateixa línia ἁγιασθήτω (τὸ) ὄνομά σου ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς (llatí: *sanctificetur nomen tuum super nos*) sense cap separació, de tal manera que sembla s'ha d'interpretar: «sigui santificat el teu Nom sobre nosaltres» (cf. F. H. SCRIVENER, *Bezae Codex Cantabrigiensis*, repr. Pittsburgh: Pickwick 1978; J. RIUS-CAMPS – J. READ-HEIMERDINGER, *Lluc. Demostració a Teòfil*, Barcelona: Fragmenta 2009, 210). ²⁸Nestle-Aland, en canvi, llegeix l'expressió com inici de la segona petició: «sobre nosaltres vingui el teu regne» (així també FITZMYER, *Lucas*, III, 316). Aquesta és la versió tradicional en diverses llengües: «vingui a nosaltres el vostre regne», «venga a nosotros tu reino».

14. Així, p. ex., amb molt petites variants A C K M W Γ Δ Θ Ψ ^f13 28. 33^{vid}. 565^{sup}. 579. 1424.

15. Cf., p. ex., E. PISTELLI, «Il Pater noster», *Studi Religiosi* (1907) 7-10. Sobre aquesta variant entre *regne* i *esperit*, cf. CARMIGNAC, *Recherches*, 89-91.

el sentit d'aquesta petició, insinuant que el qui demana 'vingui el seu regne' implora l'auxili de l'Esperit Sant. Ja que en lloc de 'vingui el teu regne' diu en el seu evangeli: 'vingui el seu sant Esperit sobre nosaltres i ens purifiqui (ἐλθέτω τὸ ἅγιόν πνεῦμα σου ἐφ' ἡμᾶς καὶ καθαρισάτω ἡμᾶς)' (...) Vinguí, doncs, sobre nosaltres l'Esperit Sant, perquè ens purifiqui i ens faci capaços d'entendre els tan sublims com divins misteris que ens han estat revelats per l'oració del Salvador». ¹⁶ El mateix testimonia Màxim el Confessor: «en un altre lloc un altre dels evangelistes ha invocat l'Esperit Sant, dient: ἐλθέτω σου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν καὶ καθαρισάτω ἡμᾶς». ¹⁷ Tertul·lià té un text discutit que sembla indicar que aquesta expressió havia estat introduïda per Marció. ¹⁸

L'origen d'aquesta variant es troba, sens dubte, en la indicació que «el Pare del cel donarà l'Esperit Sant als qui li demanen (ὁ πατήρ [ὁ] ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν)» (Lc 11,13), en un text el paral·lel del qual en Mateu diu que el Pare vostre que està en els cels donarà coses bones als qui li demanen (ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν) (Mt 7,11). Aquest text llucà hauria inspirat una invocació baptismal de l'Esperit, que des de molt antic hauria substituït en algunes comunitats la segona petició. D'altra banda, en algunes comunitats s'hauria afegit l'expressió ἐφ' ἡμᾶς a la fi de la primera petició, per explicar la forma com ha de ser santificat el Nom del Pare, tal com testimonia el Còdex de Beza. ¹⁹ I, finalment, en alguns manuscrits, com testimonia Gregori de Nissa aquesta variant s'hauria introduït en la invocació baptismal per indicar que la vinguda de l'Esperit Sant s'ha de realitzar «sobre nosaltres», seguint Ac 1,8: ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, «quan vingui el Sant Esperit sobre vosaltres». Sigui com sigui, no sembla tractar-se d'un text del Parenostre que ens apropi al text més antic de l'Evangeli segons Lluc.

16. *Or. dom.* 3: PG 44,1155B-1162A.

17. *Orat. dominicae brevis expositio* 1,350: PG 90,884.

18. *Adv. Marc.* 4,26: PL 2,425: «Cui dicam Pater? [...] A quo Spiritum sanctum postulem? [...] Eius regnum optabo venire, quem nunquam regem gloriae audivi? [...] Quis dabit mihi panem quotidianum? [...] Quis mihi delicta dimittet? [...] Quis non sinet nos deduci in tentationem?» Aquesta variant d'invocació a l'Esperit Sant es troba també testimoniada en Evagri del Pont i Sever d'Antioquia, així com en les invocacions a l'Esperit en els Actes de Tomàs (AcTom 27: ἐλθέ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ καθαρῖσον τοὺς νεφροὺς αὐτῶν τὴν καρδίαν) i la litúrgia de sant Joan Crisòstom segons un manuscrit del segle VI, cf. CARMIGNAC, *Recherches*, 89.

19. Cebrià de Cartago, quan explica la primera petició, indica: «Diem: *Sanctificetur nomen tuum*, no pas perquè desitgem que Déu sigui santificat per les nostres pregàries, sinó perquè demanem que el seu nom sigui santificat en nosaltres (*ut nomen eius sanctificetur in nobis*)» (*Dom.* Or. 12: PL 4,526-527).

3. EL NOMBRE DE PETICIONS

El Parenostre en la versió mateana s'inicia amb la invocació: «Pare nostre, que estàs en els cels», seguida d'una sèrie de peticions. Com mostra la seva recitació més popular el Parenostre té dues parts.²⁰ Una primera part caracteritzada per unes peticions en segona persona del singular: «el teu nom», «el teu Regne», «la teva voluntat». I una segona part caracteritzada per la primera persona del plural: «dona'ns avui el nostre pa», «les nostres ofenses», «no permetis que caiguem», «allibera'ns».

Escriu Tertul·lià: «Després de les coses celestials, això és, després del nom de Déu, de la voluntat de Déu, del regne de Déu, posa la petició de les necessitats terrenes».²¹

Els comentaristes més antics tendeixen a veure-hi sis peticions, tres en cada una de les parts. Però, Cebrià de Cartago²² i sobretot Agustí d'Hipona entenen el verset final com una doble petició: «no permetis que caiguem en la temptació»; «i allibera'ns del mal». De tal manera que el conjunt del Parenostre presentaria set peticions: tres en la primera part i quatre en la segona. Escriu Agustí: «Les tres primeres peticions, malgrat es refereixen a realitats que s'inicien en la vida d'aquest món, resten tanmateix totes tres en l'eternitat (...), però les altres quatre peticions em semblen pertànyer a aquesta vida temporal».²³

La quarta petició, però, referent al pa, presenta algunes característiques especials. Es tracta de l'única petició que no comença pel verb, sinó per un substantiu, que realitza la funció de complement directe. Com escriu R. Meynet, «és evident que, des del punt de vista morfològic, la quarta petició està unida a les tres darreres peticions (en primera persona del plural), però des del punt de vista semàntic, està unida a les tres primeres (les realitats bones)».²⁴ Les tres primeres peticions es refereixen a realitats positives (el Nom de Déu, el seu regne, la seva voluntat), mentre les tres darreres tenen com objectiu l'alliberament de realitats malignes (els deutes, la temptació, el Maligne/mal).

20. Així també el *Catecisme de l'Església Catòlica*, núm. 2803-2806, que parla de «la primera onada» (2804) i «la segona onada de peticions» (2805).

21. *Orat.* 6,1, trad. J. Fàbregas, 63-64; PL 1, 1262.

22. Cebrià de Cartago entén la darrera petició com «una cloenda en la qual es troben resumides breument totes les nostres peticions i súplicas (...) No queda ya nada más que pedir, porque de una vez hemos pedido la protección de Dios contra el maligno» (*Dom. Or.* 27: PL 4,555).

23. *Serm. Dom.* 37: PL 34,1285.

24. «La composition du Notre Père», *Liturgie* 119 (2002), reprès i corregit en *StRh* 18 <www.retoricabiblicaesemitica.org/Studia_Rhetorica_fr.php> [Consulta: 4 d'abril de 2017].

Escrivia ja en el segle XII Anselm de Laon: «Les tres (darreres) peticions es refereixen a la vida temporal i les tres (primeres) seran realitzades en la vida celestial. La petició mitjana, però (*media vero*), malgrat es refereix a les realitats celestials [pa material, pa de la Paraula i pa eucarístic], es realitza aquí a baix, perquè el pa espiritual és demanat perquè nosaltres en fruïm en la vida present i per ell en siguem enfortits».²⁵

Aquestes característiques de la quarta petició la mostren com el punt central d'una estructura concèntrica.²⁶

La versió llucana és més breu. La invocació inicial és tan sols el vocatiu: «Pare». Les peticions que segueixen són clarament cinc: dos en la primera part i tres en la segona. Es pot comprovar fàcilment, que hi ha una coincidència bàsica entre les dues primeres peticions d'ambdues versions; i entre la quarta, cinquena i sisena mateanes i la tercera, quarta i cinquena llucanes.

La major part d'autors estan d'acord a considerar que l'estructura conservada en l'Evangeli segons Lluc és més primitiva que l'estructura conservada en l'Evangeli segons Mateu. En canvi, el text mateà sembla conservar més detalls literaris primitius, que no pas el text llucà. Escriu J.P. Meier: «Lluc ha mantingut l'extensió i estructura de l'oració, mentre Mateu ha conservat en alguns punts la formulació més original» (II/1, 356). El text llucà trenca el ritme d'aoristos d'imperatiu, quan substitueix la forma *δὸς* mateana, pel present d'imperatiu *δίδου*; insisteix en el sentit de continuïtat de la vida cristiana quan substitueix l'adverbi *σήμερον* per l'expressió temporal *καθ' ἡμέραν*; substitueix la imatge *τὰ ὀφειλήματα* pel terme més directe *τὰς ἀμαρτίας*; universalitza amb un *παντὶ* l'expressió *ὀφείλοντι ἡμῖν*; i simplifica amb un present *ἀφίομεν* l'aorist *ἀφήκαμεν* de Mateu.²⁷ De manera que el Parenostre mateà presenta diverses ampliacions respecte a l'estructura del Parenostre llucà:

a) «Pare nostre, que (estàs) en els cels» (Mt) en contraposició a la simple invocació: «Pare» (Lc);

b) «Faci's la teva voluntat com en (el) cel també sobre (la) terra» (tercera petició mateana);

c) «Ans deslliura'ns del Maligne/mal» (setena petició mateana).

25. *Enar. in Matt.* 6: PL 162,1305.

26. Aquesta és la interpretació de R. Meynet. Aquesta estructura concèntrica va ser defensada en primer lloc per Teodor de Mopsuèstia, el Pseudo-Anselm de Laon, Alexandre de Hales, sant Albert Magne, sant Bonaventura i, més recentment, E. Lohmeyer.

27. MEIER, *Un judío marginal*, II/1, 429 n. 9.

¿Com s'ha d'entendre la setena petició, aquesta darrera ampliació mateana? En general els comentaristes orientals han entès l'expressió ἀπὸ τοῦ πονηροῦ en sentit personal: «deslliura'ns del Maligne», mentre els occidentals ho han entès de forma neutre: «deslliura'ns del mal». Com escriu H. van den Bussche, «la conjunció *ans* [ἀλλά] no tindria aquí cap sentit: el qui no cau en la temptació, ja és preservat del mal. La fórmula 'deslliura'ns del mal' donaria a la petició un matís moralitzador, que no respondria a la situació escatològica de la petició anterior. La temptació no era presentada com un al·licient al pecat, sinó com una seducció de Satan, que arrossega a la defecció. La conjunció *ans* [ἀλλά] suggereix un clima: 'no ens posis en la situació de temptació i deslliura'ns fins i tot del poder del seductor'». ²⁸ D'altra banda, la utilització abundant de l'adjectiu personalitzat πονηρός és una característica de l'Evangel·li segons Mateu: ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν, «és del Maligne» (Mt 5,37; sense paral·lel a Mc i Lc); ἔρχεται ὁ πονηρός, «ve el Maligne» (Mt 13,19; Mc 4,15: Satanàs; Lc 8,12: el Diable); εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ, «són els fills del Maligne» (Mt 13,38; sense paral·lel a Mc i Lc). «Sant Mateu, per tant, acaba el parenostre amb una petició insistent, perquè Déu ens deslliuri del poder del Maligne, que és l'*enemic*, el perillós adversari de Déu i del cristià (...). D'aquesta manera la terminació d'aquesta pregària es converteix en l'ocasió d'un parenostre renovat, on el temor del dimoni llança el fidel als braços del Pare». ²⁹ En aquest sentit aquest final de Mateu troba un preciós paral·lel en la pregària de Jesús al Pare, al Darrer Sopar, segons l'evangel·li joànic: «No et demano que els treguis del món, sinó que els preservis del Maligne (ἐκ τοῦ πονηροῦ)» (Jn 17,15).

4. RESSÒ A L'EVANGELI SEGONS MARC

L'Evangel·li segons Marc no ha recollit el text del Parenostre, però hi ha en aquest evangel·li més antic tres textos que val la pena recollir com a ressò d'aquesta pregària, especialment en la versió mateana.

Aquests tres textos són:

- a. Mc 11,25: Καὶ ὅταν στήκετε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατὰ τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῆ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν («I, quan pregueu, perdoneu, si teniu res contra algú, perdoneu-ho,

28. *El "Padre nuestro"*, Bilbao: Desclée de Brouwer 1963, 150.

29. *Ibid.*, 152.

- perquè així el vostre Pare que està en els cels us perdonarà les vostres faltes»).³⁰ A part de la referència al perdó «si teniu res contra algú» perquè el Pare «us perdonarà les vostres faltes», l'expressió «el vostre Pare que està en els cels» presenta un clar paral·lelisme amb la invocació inicial mateana: «Pare nostre que estàs en els cels»; mentre el tema el perdó recull del mateix tema de la cinquena petició mateana i quarta llucana.
- b. Mc 14,36: *αββα ὁ πατήρ, πάντα δυνατά σοι. παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω ἀλλὰ τί σὺ* («*Abbà*, Pare, tot t'és possible, aparta de mi aquesta copa. Però que no es faci el que jo vull, sinó el que tu vols»). La invocació «Pare» es presenta precedida del terme en arameu: *Abbà*, senyal inequívoca que aquí el relat està recollint tradicions ben antigues, com es pot veure en l'epistolari paulí (Ga 4,16; Rm 8,15). La pregària de Jesús a Getsemaní, que es troba a Mc, està recollida també per Mateu, de manera doble. Primera pregària: «Pare meu (*πάτερ μου*), si és possible, que aquesta copa, s'allunyi de mi. Però que no es faci com jo vull, sinó com tu vols» (Mt 26,39). Segona pregària: «Pare meu (*πάτερ μου*), si aquesta copa no pot passar lluny sense que jo la begui, que es faci la teva voluntat (*ἐνηθήτω τὸ θέλημά σου*)» (Mt 26,42). Hi ha una ressonància amb la tercera petició mateana del Parenostre, sobretot en el relat mateà de l'hort de Getsemaní: *πάτερ ἡμῶν / πάτερ μου; γενηθήτω τὸ θέλημά σου / ἐνηθήτω τὸ θέλημά σου*.
- c. Mc 14,38: *γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ ἔλθητε εἰς πειρασμόν* («Vetlleu i pregueu per no caure en temptació»). El no caure en temptació presenta una ressonància amb la sisena petició mateana i cinquena llucana. Es tracta d'una frase que es troba dins del mateix relat de la pregària de Jesús a Getsemaní.

Això fa pensar que l'evangelista Marc coneixia la tradició més antiga cristiana de la pregària de Jesús dirigida a Déu com a *Abbà*, Pare. Coneixia igualment la petició de perdó del Pare, que aquí relaciona amb el perdó als altres; així com la petició de no caure en la temptació. La petició que es faci la volun-

30. Aquest text és considerat com pertanyent a la darrera redacció marcana per J. RIUS-CAMPS, *El Evangelio de Marcos: etapas de su redacción*, Estella: Verbo Divino 2008, 91. El Còdex de Beza i diversos manuscrits (A C K N Γ Θ f³ 28. 33. 579. 1424.) afegeixen un v. 26: «Però si vosaltres no perdoneu, tampoc el vostre Pare que està en els cels no perdonarà les vostres faltes (*ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφή ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν*)». Aquest nou verset el tenen la major part de còdexs que en Lc 11,2-4 tenen el Parenostre mateà, senyal que han estat retocats.

tat del Pare Marc la presenta dins la pregària mateixa de Jesús («Seieu aquí mentre jo prego», Mc 14,32) i de la pregària que els deixebles també han de fer («Vetlleu i pregueu», Mc 14,38a) en l'hort de Getsemaní.

¿Coneixia Marc la forma ampliada mateana del Parenostre i en fa ressò de forma narrativa en la pregària de Jesús a Getsemaní? O bé, ¿és Mateu qui ha ampliat la pregària del Parenostre inspirant-se en el relat de Getsemaní de Marc, que li oferia dues noves proposicions?

Com el text de l'Evangeli segons Marc es pot considerar més antic que el text de l'Evangeli de Mateu, i el Parenostre mateà sembla ser una ampliació d'un esquema més primitiu de cinc peticions, tal com testimonia la versió llucana, cal pensar en una influència de la narració marcana sobre la versió mateana del Parenostre.

5. ¿PER QUÈ UNA DOBLE ESTRUCTURA?

Si la tradició més antiga era d'un Parenostre de cinc peticions, cal considerar que ha estat Mateu qui ha introduït en la narració evangèlica un esquema de set, amb dues ampliacions pròpies (inspirades potser en la narració marcana). Mentre, cal explicar el fet que Lluç, posterior a Mateu, hagi deixat de banda les ampliacions mateanes i hagi volgut tornar a l'esquema primitiu de cinc peticions.³¹

¿Què ha volgut significar Mateu quan ha passat d'una estructura de cinc proposicions a una estructura de set? Evidentment, aquesta transformació numèrica té un significat simbòlic. La importància d'aquests simbolismes ens ho mostra l'Evangeli segons Marc en l'episodi del llevat dels fariseus i el llevat d'Herodes, en el qual Jesús pregunta als seus deixebles si no recorden les cistelles que van omplir amb els bocins que havia sobrat «quan vaig partir els cinc pans» i quantes paneres es van recollir «quan vaig partir els set pans» (Mt 8,19-20). El número cinc correspon a la primera multiplicació dels pans, realitzada en territori jueu; mentre el número set correspon a la segona multipli-

31. Està molt estesa la teoria que veu l'Evangeli mateà i el llucà com dos textos independents, almenys, en la seva redacció que coneixem. Si hi ha punts comuns seria tan sols a partir de l'Evangeli segons Marc i d'una altra font de lòguia, l'anomenada Font Q. Però és molt difícil deixar de banda el reconeixement que Lluç fa de la diversitat d'escrits sobre Jesús anteriors al seu escrit (cf. Lc 1,1-2), així com el fet que Lluç introdueixi un Relat de la infància com Mateu, amb diversos punts paral·lels. El coneixement de Mateu per part de Lluç és, per a mi, una hipòtesi fructífera, cf. R. PUIGDOLLERS I NOBLOM, *Introducció al Nou Testament. Quan la Paraula es fa Escripura*, Barcelona: Claret 2013, 133-135.

cació, realitzada en territori pagà. El cinc, segurament a partir del nombre de llibres de la Llei, està expressant la vivència jueva; el set, en correspondència al nombre de nacions, expressa l'obertura a les nacions. És el mateix simbolisme que manté Mateu en la primera (Mt 14,17.19) i segona multiplicació (Mt 15,34.36.37) i en l'episodi del llevat dels fariseus i saduceus (Mt 16,9-10).

L'Evangeli segons Mateu té un estil profundament jueu. Els discursos de Jesús, que s'inicien amb el Sermó de la Muntanya, són cinc. Una forma d'expressar que Jesús no ha vingut a «anul·lar els llibres de la Llei o dels Profetes (...) sinó a dur-los a plenitud» (Mt 5,17). En les instruccions de Jesús als dotze els indica: «No us encamineu a terra de pagans (εις ὄδον ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε) ni entreu en cap població samaritana» (Mt 10,5). En canvi, la missió que Jesús ressuscitat dona al deixebles és universal: «Aneu i feu deixebles tots els pobles (πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη)» (28,19). En la pregària, però, Mateu ha volgut ressaltar la universalitat de la pregària de Jesús, així com subratllar la universalitat del perdó (Mt 18,21b.22: «Set vegades? [...] No et dic set vegades, sinó setanta vegades set»).

Mateu, afegint una proposició després de cada una de les dues parts del Parenostre, ha ressaltat la universalitat de la voluntat del Pare, que es realitza en el cel i en la terra, i assumeix el projecte de Déu manifestat en Jesucrist, el Fill de Déu, deixant de banda la temptació del Maligne. El text del Parenostre mateuà va néixer, probablement, dins de la comunitat mateana, precisament com a expressió d'aquesta obertura de la comunitat tant a jueus com a no jueus. D'aquesta manera, aquest Parenostre era la pregària ja de la comunitat, que fa realitat la missió universal del ressuscitat. Dins de la narració mateana era millor utilitzar la pregària de la comunitat, en comptes de la tradició més primitiva de les cinc peticions, precisament com a expressió que la missió universal del ressuscitat és l'evangeli de Jesucrist que s'ha de fer realitat en les diverses comunitats obertes a tothom.

Marc, en la seva narració evangèlica, havia fet una interpretació del «no caure en la temptació» de la pregària del Parenostre, mitjançant el *fiat voluntas tua* del relat de la pregària de Jesús a l'hort de Getsemaní. El «caure en la temptació» seria seguir el suggeriment de Satanàs; mentre el «no caure» serà fer la voluntat del Pare. D'aquesta manera, la predicació de Jesús, la predicació de l'evangeli del Regne, inici del camí de Jesús, apareix com el compliment de la voluntat del Pare. Aquesta interpretació de la temptació com el suggeriment de Satanàs, el Diable, és subratllada per la narració evangèlica de Mateu amb la introducció d'una nova tercera petició: «faci's la teva voluntat, com en el cel també sobre la terra»; i una setena: «ans deslliura'ns del Maligne».

La voluntat de Déu, que és el seu Regne, es realitza en el lliurament de Jesús, per al perdó dels pecats. És aleshores que aquest perdó dels pecats realitza el Regne de Déu. S'estableix, d'aquesta manera, un quiasme en tota la nova estructura septenària:

- a) El *Nom*.
- b) Vingui el teu *Regne*.
- c) Faci's la teva *voluntat*.
- d) El *pa* nostre.
- c') Perdona els nostres *deutes*.
- b') No ens deixis caure en la *temptació*.
- a') Deslliura'ns del *Maligne*.

El text de l'Evangeli segons Mateu va ser, probablement, un dels elements que van motivar a Teòfil interrogar a Lluc sobre el sentit de la figura de Jesús. Lluc havia de mostrar el sentit de la fidelitat de Jesús de Natzaret a l'espiritualitat jueva. En aquest sentit era lògic que recuperés la tradició més primitiva sobre el Parenostre —que segurament era també la versió utilitzada en la seva comunitat— per expressar, amb la seva estructura de cinc peticions, que es tractava d'una pregària plenament jueva, fidel a la Torà i als Profetes.³² D'altra banda, l'afegit mateà sobre la voluntat del Pare que s'ha de realitzar, no tenia tant significat a les oïdes de Teòfil, si es veu en ell un membre de la família d'Annàs i Caifàs.³³ Al llarg de la seva obra, Lluc no vol subratllar la responsabilitat d'aquesta família en la mort de Jesús, però tampoc vol interpretar-la simplement com un fet que ha estat la voluntat de Déu.

32. L'autor jueu Schalom Ben-Chorin ha escrit que es tracta «d'una oració jueva des de la primera fins a la darrera paraula» (*Bruder Jesu. Der Nazarener in jüdischer Sicht*, Munich, 1967, p. 113). Però, si totes les expressions utilitzades en el Parenostre són profundament jueves, cal reconèixer que es tracta de la pregària de Jesús i, per tant, l'expressió màxima de la pregària cristiana. Cebrià de Cartago escriu: «L'home nou, renascut i restituït al seu Déu per la gràcia divina, allò primer que diu és: *Pare*, perquè ja ha començat a ser fill (...) I no tan sols hem d'observar i adonar-nos que anomenem Pare al qui està en els cels, sinó que afegim quelcom més i diem: *Pare nostre*, és a dir, de tots els qui creuen, de tots el que, santificats per ell i regenerats pel naixement de la gràcia espiritual, han començat a ser fills de Déu» (*Dom. Or.* 9.10: PL 4,525).

33. Sobre la identificació de Teòfil com el gran sacerdot, cf. Cf. R.H. ANDERSON, «Theophilus: A Proposal», *EvQ* 69 (1997) 195-215; «À la recherche de Théophile», *Dossiers d'Archeologie*, n. 278 (des. 2002 – gen. 2003), *Saint Luc. Évangéliste et historien*, 64-70; J. RIUS-CAMPS – J. READ-HEIMERDINGER, *El mensaje de los Hechos de los Apóstoles en el Códice Beza*, Estella: Verbo Divino, 2010; ÍDEM, *Lluc. Demostració a Teòfil*, Barcelona: Fragmenta, 2009.

La part central del Parenostre, tant en la seva versió mateana com llucana, està constituïda per la petició del pa. La seva estructura, amb la característica de tractar-se de l'única petició que no comença pel verb, sinó per un substantiu, té una simetria molt marcada. Aquest és el text mateà:

τὸν ἄρτον	ἡμῶν	τὸν ἐπιούσιον
δός	ἡμῖν	σήμερον

El complement directe té un substantiu (τὸν ἄρτον) / una referència a «nosaltres» en genitiu (ἡμῶν) / i un adjectiu amb valor temporal (τὸν ἐπιούσιον). És la mateixa estructura de la resta de la frase: un verb en imperatiu (δός) / una referència a «nosaltres» en datiu (ἡμῖν) / i un adverb temporal (σήμερον). El paral·lisme entre l'adjectiu temporal i l'adverb temporal presenta la característica de partir d'un adjectiu que no existeix en grec i, tanmateix aquest es dona en les dues versions mateana i llucana. En Mateu el paral·lisme de l'expressió adjectival τὸν ἐπιούσιον s'estableix amb l'adverb σήμερον («avui»); mentre a Lluc és amb l'expressió τὸ καθ' ἡμέραν («cada dia»), típica de l'obra llucana (cf. Lc 9,23; 16,19; 19,47; 22,53; Ac 2,46.47; 3,2; 16,5; 17,11; 19,9; mentre en els altres evangelistes es troba tan sols a Mc 14,49; Mt 26,55). Aquest paral·lisme l'ha volgut mantenir tant sí com no el text grec del Parenostre, de tal manera que ha hagut de inventar-se un neologisme: l'adjectiu ἐπιούσιος no es troba en cap altre text grec, ni religiós ni profà.

S'han proposat diverses etimologies a partir de la preposició ἐπὶ més un substantiu o participi: a) A partir d' ἐπὶ + οὐσία («substància», «subsistència», «propietat»): en el sentit de «necessari per la subsistència», «suficient», «quotidià», «de cada dia»³⁴ (sant Jeroni va utilitzar aquesta possible etimologia per a forçar una interpretació teològica amb la seva traducció de la Vulgata en el Parenostre mateà: *supersubstantialis*, «per damunt de la substància», referint-lo al pa eucarístic); b) A partir d' ἐπὶ + οὔσα (participi present femení del verb εἶναι, «ser»): en el sentit de «per damunt del que és», és a dir, «(el pa) superior o celestial», «(el pa) corresponent al (dia) que és», «(el pa) del (dia) present»; c) A partir d' ἐπὶ + ἰούσα (participi present femení del verb ἔλθαι, «venir»): en el sentit del «pa pel (dia) que ve», «del (dia) següent», «del demà».³⁵ L'expressió

34. Escriu FITZMYER, *Lucas*, III, 309: «Després de llargues reflexions hem decideixo per l'explicació d'Orígenes: 'el nostre pa per a la subsistència', és a dir, allò que necessitem per a subsistir».

35. L'expressió τῆ ἐπιούση que es troba al llibre dels Fets (Ac 16,11; 20,15; 21,18; 23,11), abreviació de τῆ ἐπιούση ἡμέρα, significa «al dia següent», «l'endemà». Cf. Plató, *Crit.* 44a: τῆς ἐπιούσης

hebrea primitiva hauria estat *lemâhar*. En no existir en grec cap expressió equivalent, s'hauria originat una nova expressió grega que indiqués allò que porta «fins l'endemà». ³⁶ És aquesta darrera etimologia, la que sembla més correcta, sempre que s'entengui en el sentit del «(pa) que porta fins l'endemà», «(pa) que permet arribar a l'endemà», «(pa) necessari per arribar a l'endemà», «(pa) corresponent al dia que està transcorrent». El «pa de la jornada», és a dir, el pa necessari per *les besoins journaliers*. ³⁷ D'aquesta manera es poden entendre les traduccions: «necessari», «quotidià», «de cada dia». La petició té com a transfons la imatge del mannà, que és el pa «del dia per arribar al dia següent»: «Jo us faré ploure pans des del cel, i el poble sortirà i recolliran el del dia per al dia (τὸ τῆς ἡμέρας εἰς ἡμέραν)» (Ex 16,4).

El paral·lelisme entre el pa nostre i el pa, que el Pare dona, obre el significat simbòlic més enllà del pa material. Precisament la primera temptació en el relat mateà acaba amb la frase de Jesús que recull un text del llibre del Deuteronomi (Dt 8,3): «L'Esriptura diu: *L'home no viu només de pa; viu de tota paraula que surt de la boca de Déu*» (Mt 4,4). El pa material està contraposat a la paraula que surt de la boca de Déu, com aliment de l'ésser humà. I en el relat del Darrer Sopar Jesús parteix el pa i diu als seus deixebles: «Preneu, mengeu-ne: això és el meu cos» (Mt 26,26). El pa que el creient necessita és el pa material, el pa de la Paraula, el Pa eucarístic. Aquesta triple simbologia són diverses capes de significat que se sostenen a partir del significat bàsic, que és el pa d'aquest dia, necessari per arribar al dia següent.

6. L'ESTRUCTURA ORIGINAL

Si sembla raonable que la pregària primitiva del Parenostre contingués tan sols cinc peticions, com ens ha conservat Lluç, i que hauria estat Mateu qui l'hauria ampliada per aconseguir una estructura septenària, ens podem preguntar sobre quin era aquest text primitiu. Alguns autors han intentat arribar al text hebreu o arameu primitiu, aquí em limitaré al text grec, que hi devia ser pregat en les comunitats hel·lenistes més primitives.

ἡμέρας, «el dia que entra»; Aristòfanes, *Eccl.* 105: τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν, «aquest dia a punt de començar»; Polibi, *Hist.* II, 25,11: κατὰ τὴν ἐπιούσαν, «al dia següent».

36. Cf. CARMIGNAC, *Recherches*, 214-220.

37. BRAUN, *Le pain*, 567.

Hem vist que hi ha indicis per pensar que la pregària del Parenostre era coneguda en les comunitats de les quals neix l'Evangelí segons Marc. D'altra banda, la presència de l'adjectiu *ἐπιούσιον* —neologisme creat per a aquesta pregària— mostra que aquesta pregària va ser traduïda al grec d'un original hebreu o arameu, en un estadi molt antic de la tradició, ja que es troba tant en el testimoni mateà com llucà.

Per arribar al text grec més primitiu cal partir del text de Lluc testimoniat pel Còdex Vaticà. La comparança amb el text mateà indica els possibles retocs fets per la redacció llucana.

La quarta petició llucana i la cinquena mateana coincideixen en un primer membre de petició del perdó i un segon membre en el qual es parla del perdó donat als altres. Es tractaria en el text primitiu de l'única petició amb una estructura bimembre. Com la tercera petició mateana presenta també una estructura bimembre («faci's la teva voluntat, així al cel com sobre la terra»), ens podem preguntar si aquestes dues estructures bimembres no són fruit de la redacció mateana.³⁸ La mateixa estructura es troba en l'eco del Parenostre que hem vist en la narració marcana («perdoneu ..., perquè també el vostre Pare ... us perdoni a vosaltres ...» Mc 11,25). Aquest lligam entre el perdó del Pare i el perdó als altres, que es troba a Marc, hauria estat a l'origen de l'ampliació mateana en la cinquena petició, redacció responsable també de la tercera petició i de l'ampliació de l'inici («Pare nostre, que estàs en els cels», en compte de la simple invocació «Pare»). D'altra banda, el mateix Mateu comenta extensament el seu sentit al final del Parenostre (Mt 6,14-15). Aquesta ampliació a la petició sobre el perdó hauria estat recollida posteriorment per Lluc (cf. també Lc 6,37).

Així, el text més primitiu del Parenostre en grec es pot reconstruir de la forma següent:

Πάτερ,
 ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·
 ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου·
 τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον·
 καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν·
 καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.

38. L'expressió *ὡς καὶ* del v. 12 és habitual en grec, però sense traducció literal a l'arameu, cf. LUZ, *Mateu*, I, 471, n. 23.

Pare,
santificat sigui el teu nom;
vingui el teu regne;
el pa nostre del dia dona'ns(-el) avui;
i perdona'ns els nostres deutes;
i no ens deixis entrar en temptació.

Adaptant aquesta pregària a la traducció aramea de Fitzmyer resultaria el següent text:³⁹

אבא
יתקדש שמאך
תיחיה מלכותאך
לחמנא די למחר לנה יומא דנה
ושבוק לנה חובינא
ואל תעלננא לנס

'Abbâ',
yitqaddaš šemâk,
tê'têh malkûtâk,
lahmanâ' dî limḥar lanâh yômâ' denâh,
ûšebuq lanâh ḥôbaynâ',
we'al ta'êlinnanâ' lenisyôn.

El text grec restaurat, segons l'estructura llucana, ens permet amb gran probabilitat apropar-nos al text de les comunitats hel·lenistes més antigues. Ressona en ell la pregària d'aquells deixebles de Jesús en els quals es mantenia l'emoció del record d'aquell dirigir-se a Déu com a Pare. El text arameu, més incert, té el plus d'intentar palpar la continuació d'aquell *Abbâ* que les comunitats ben antigues, des de la primera comunitat de Jerusalem i des dels grups de deixebles més primitius, van anar transmetent, com testimonien textos tan antics com les cartes de Pau de la dècada dels anys cinquanta (Ga 4,6; Rm 8,15) i el relat més primitiu de la Passió (Mc 14,36), que potser es pot datar dels anys quaranta.⁴⁰

39. *Lucas*, III, 312. Agraeixo la supervisió del Dr. Joan Ferrer en aquest punt.

40. R. PUIGDOLLERS I NOBLOM, «El text primitiu del Relat de la Passió a l'Evangeli segons Marc», *RCatT* 40/2 (2015) 359-360.

La primera paraula de la pregària condensa plenament la pregària de Jesús, com testimonia que Pau i Marc conservin no tan sols l'inici de la pregària amb el terme grec *πάτερ*, sinó el terme en arameu —*abbà*— seguit del terme de la pregària en grec. No és tan sols el terme que Jesús utilitzava i ensenyava, sinó la seva actitud orant, l'essència de la seva persona com a Fill de Déu. Escriu Orígenes: «Seria digne comprovar, si en l'antic testament es troba una pregària en la qual algú invoca Déu com a Pare; perquè nosaltres, fins al present no l'hem trobada, malgrat haver-la buscada amb tot d'interès. I no diem que Déu no hagi estat anomenant amb el títol de Pare, o que els qui han cregut en ell no hagin estat anomenats fills de Déu, sinó que enlloc hem trobat en una pregària aquesta confiança proclamada pel Salvador d'invocar Déu com a Pare».⁴¹

Tota la pregària del Parenostre és la pregària dirigida al Pare i, per tant, la pregària dels fills de Déu. La versió mateana expressa el plural orant: «Pare nostre», l'orant, sigui singular o plural, es troba unit a la pregària de tota la resta. La brevetat de la versió llucana, reflex de la forma més primitiva, engloba de totes maneres aquesta pluralitat, quan demana el pa «nostre» que ha de ser donat a «nosaltres», demana per a «nosaltres» el perdó de les culpes de «nosaltres» i que «nosaltres» no entrem en temptació: per cinc vegades es repeteix el pronom plural de primera persona. Escriu Cebrià de Cartago: «No diem 'Pare meu, que estàs en els cels', ni 'el pa meu dona'm-el avui', ni demana cadascú que se li perdoni sols el seu deute o que no sigui deixat en la temptació i deslliurat del Maligne. És pública i comuna la nostra pregària; i quan preguem, no preguem per un de sol, sinó per tot el poble, perquè tot el poble forma una sola cosa».⁴²

7. RAONS DE LA DOBLE VERSIÓ

Mateu ha ampliat la pregària tradicional del Parenostre amb la petició que es faci la seva voluntat. Així ho mostra no tan sols l'absència d'aquesta petició a Lluc, sinó també l'estil plenament mateà de la seva redacció: el verb «faci's» (Mt 6,10; 26,42), l'expressió «la voluntat del Pare» (Mt 6,10; 7,21; 12,50; 21,31; cf. 18,24; 26,42), l'estreta relació entre els termes «cel» i «terra» (Mt 5,18.34b-35a; 6,10; 11,25; 16,19; 18,18; 24,35; 28,18).

41. *Or.* 22,1: PG 11,481.

42. *Dom. Or.* 8: PL 4,524.

Mateu pren aquesta petició de la pregària de Jesús al relat de Getsemaní, escrit de Marc i que el mateix Mateu recull. En aquest relat la voluntat del Pare suposa l'acceptació de l'hora, és a dir, l'acceptació de l'entrega plena de la seva vida a la creu. Així s'ha d'entendre, per tant, també en el Parenostre, segons la mentalitat de Mateu: la vinguda del Regne no suposa el Messies guerrer, sinó la mort de Jesús a la creu. L'acceptació de la voluntat de Déu no és tan sols una màxima moral d'acceptació de cada situació, sinó, en primer lloc, l'acceptació del misteri de la creu. En aquest sentit ho intueix santa Teresa de Jesús quan escriu: «Queréis ver cómo se ha con los que de veras le dicen esto? Preguntadlo a su Hijo glorioso, que se lo dijo cuando la oración del huerto. Como fue dicho con determinación y de toda voluntad, mirad si la cumplió bien en él en lo que le dio de trabajos y dolores e injurias y persecuciones; en fin, hasta que se le acabó la vida con muerte de cruz».⁴³ Ho ressalta també Tertul·lià: «Hi ha també la voluntat de Déu, que Crist va complir; predicant, treballant, sofrint. Si ell va dir que no feia la seva voluntat, sinó la del Pare, no cal dubtar que allò que ell feia era aquesta voluntat, a la qual ara ens mou com exemple, per tal que prediquem, trebalem i aguantem fins a la mort».⁴⁴

Es comprèn que Lluc, en el seu escrit a Teòfil —si aquest és el gran sacerdot, fill d'Annàs—, preferís quedar-se en el text tradicional. Aquesta relació tan directa entre la vinguda del Regne, la voluntat de Déu i la mort de Jesús, havia de tenir en el cor de Teòfil connotacions molt directes amb les responsabilitats de la seva família en aquesta condemna. D'altra banda, per alguns grups cristians, la mateixa destrucció de Jerusalem i del temple havia estat un càstig de Déu per aquesta mort de Jesús.⁴⁵ La voluntat de Déu, per un càstig a l'acció de la família d'Annàs i d'alguns del poble jueu, era la mateixa destrucció de la Ciutat Santa i del Temple Sant! ¿No havia posat, precisament Mateu, en boca de la multitud jueva, aquestes paraules: «Que la sang caigui sobre nosaltres i sobre els nostres fills!» (Mt 27,25)?

Era millor, en el projecte evangelitzador de Lluc, no introduir-se en aquests terrenys tan carregats d'emotivitat. Era preferible deixar de banda aquesta ampliació com un afegit de les comunitats mateanes i restar en la pregària

43. *Camino de perfección* (CV), 32.

44. *Orat.* 4, 3, trad. J. Fàbregas; PL 1260.

45. Així la glossa de finals del segle I: «(Els jueus) han omplert així la mesura dels seus pecats, però ara, al final, els ha caigut al damunt la indignació divina» (1Te 2,16b), cf. R. PUIGDOLLERS I NOBLOM, «Classificació i datació de les glosses en les col·leccions de Cartes paulines» (I), *RCatT* 26/2 (2001) 240-241.

tradicional de les comunitat de deixebles de Jesús, en la seva forma més primitiva.

Una vegada no recollida una de les set peticions, quedava trencada l'estructura septiforme. Hi havia motius suficients per a restar en l'estructura de cinc, sobretot quan la setena petició mateana no feia, en el fons, sinó desenvolupar la sisena. A més a més, la petició de ser deslliurats «del Maligne», en boca mateana, podia ser interpretat com referit no tan sols al Maligne, sinó com referit a l'acció dels «fills del Maligne». Mateu, precisament, havia explicat la paràbola del jull de la manera següent: «El qui sembra la bona llavor és el Fill de l'home; el camp és el món; la bona llavor són els fills del Regne; el jull són els fills del Maligne» (Mt 13,37-38). ¿Podien els jueus no creients en el Fill de l'home veure's al·ludits amb aquesta designació de «fills del Maligne»? Era millor suavitzar el text, per evitar qualsevol possible mala interpretació i permetre que el missatge fonamental arribés al cor de Teòfil.

És més, si és cert que la segona part de la petició del perdó no era present a la tradició més antiga, Lluc recull en el seu text aquesta precisió, que d'altra banda no afectava al sentit simbòlic de l'estructura. La petició de perdó que els deixebles de Jesús dirigeixen al Pare va acompanyada del perdó que ells donen als qui els han ofès. Aquesta precisió mateana sí que és recollida per Lluc, en tant que serveix per a subratllar la dimensió del perdó per part dels creients per a tot allò que ha estat una ofensa per a ells i, en la circumstància d'un escrit dirigit a Teòfil, assenyalava el perdó en tot allò que es podia referir a la mort mateixa de Jesús. El perdó que els deixebles de Jesús demanen al Pare és el mateix que ells donen als qui els han ofès.

D'aquesta manera Lluc conserva l'estructura primitiva del Parenostre, una estructura caracteritzada pel nombre de cinc peticions. Així, la pregària de Jesús, la pregària que ell ensenya als seus deixebles com a característica seva, és una pregària plenament jueva. De la mateixa forma que la Torà té cinc llibres, així la pregària de Jesús té cinc peticions. Ni Jesús ni els seus deixebles s'allunyen d'Israel. La pregària de Jesús és la pregària del Fill, que es dirigeix al Pare. També la pregària dels deixebles de Jesús és la pregària dels fills de Déu.

A l'inici de l'evangeli Lluc presentava la pregària de Zacaries en el temple com expressió de la pregària de tot Israel. I aquesta pregària va ser escoltada «No tinguis por, Zacaries: la teva súplica ha estat escoltada» (Lc 1,13). I va ser escoltada en el naixement d'un fill, el «profeta de l'Altíssim» que havia d'anar «al davant del Senyor a preparar els seus camins» (Lc 1,76). Ara, la pregària de Jesús i dels seus deixebles és la pregària d'Israel, la pregària del Messies Fill de Déu i la pregària dels fills de Déu.

Lluc conserva l'estructura primitiva del Parenostre per expressar d'aquesta manera la unió íntima de la pregària de Jesús i dels seus deixebles amb la pregària del poble d'Israel. Pregària dirigida al Pare, en la santificació del Nom, en l'espera del Regne, en l'acollida com a propi del pa que Déu dona, en la súplica del perdó i la donació del perdó als altres, i en la victòria sobre la temptació.

Mateu, en canvi, que coneixia aquesta pregària primitiva, va ampliar-la convertint-la en una estructura septiforme per expressar que la pregària que Jesús ensenyà als seus deixebles durant la seva vida mortal era una pregària oberta a totes les nacions, de tal manera que no hi ha ruptura entre la predicació de Jesús i les comunitats creients després de la resurrecció de Jesús. La pregària de Jesús i, per tant, la realitat de l'Església, és la mateixa abans i després de la seva resurrecció. L'Església postpasqual, oberta a totes les nacions, és fidel al seu Mestre i Senyor.

8. CLOENDA

Els evangelis han conservat dues versions de la pregària de Jesús ensenyada als seus deixebles: Mt 6,9-13 i Lc 11, 2-4. No hi ha cap altra versió antiga: la de Mateu és la font de la que es troba a la *Didakhé* 8,2; mentre la forma llucana del Còdex Vaticà és la font d'una variant que han conservat alguns pocs manuscrits grecs (126, 700) i alguns autors antics (Gregori de Nissa, Màxim el Confessor, etc.), amb la petició de la vinguda de l'Esperit Sant.

La llucana del Parenostre, segons el text del Còdex Vaticà té cinc peticions; mentre la versió mateana sis o set: sis, segons la major part de comentaristes orientals, set segons molts comentaristes a partir de sant Agustí. Aquesta darrera percepció sembla la més correcta, ja que cal distingir la petició de no caure en temptació, de la frase següent sobre la petició de ser deslliurats del Maligne.

Les cinc peticions de Lluc coincideixen amb cinc de les de Mateu. Per tant, o bé hi ha hagut un fenomen d'ampliació de cinc a set, o bé hi ha hagut la reducció de set peticions a cinc. Amb la major part d'autors cal considerar que ha estat Mateu qui ha ampliat la pregària primitiva, malgrat que en el llenguatge de les altres peticions conservi en general unes formes més primitives que les de Lluc. En comparança amb Lluc, el Parenostre mateà presenta tres ampliacions: *a)* La invocació inicial passa del breu «Pare» a «Pare nostre, que estàs en els cels»; *b)* Una tercera petició que es faci la voluntat del Pare així al cel com a la terra; *c)* Una setena petició demanant la deslliurança del Maligne.

Això permet reconstruir el text primitiu de la pregària del Parenostre. És aleshores, en reunir les cinc breus peticions, que es veu que la petició sobre el perdó presenta una estructura bimembre, diferent a totes les altres quatre. Això és indicatiu que dins d'aquesta petició hi ha hagut una ampliació mateana, que posteriorment Lluç ha recollit. Totes les ampliacions mateanes tenen paral·lelismes amb textos de l'Evangeli segons Marc, el que fa pensar que ha estat a partir d'aquest material que Mateu ha realitzat aquestes ampliacions.

L'estructura de set peticions del Parenostre mateà i l'estructura de cinc de la pregària llucana es mostra com la clau d'explicació d'aquesta doble versió. Mateu ha optat per una ampliació a set peticions per expressar que la pregària de Jesús, ja en el seu ensenyament per Galilea era simbòlicament oberta a totes les nacions, com es manifestarà en el missatge del ressuscitat, a la fi de la narració evangèlica. En canvi, Lluç ha preferit mantenir la estructura de cinc peticions per expressar simbòlicament la dimensió plenament jueva de la pregària de Jesús, en un escrit dirigit a Teòfil, especialment si aquest és identificat amb el gran sacerdot fill d'Annàs. D'altra banda, les ampliacions mateanes podien ser percebudes com a polèmiques des d'oïdes jueves en controvèrsia amb deixebles de Jesús.